

המשכת מצב שיש בה הפסק קצר – 1107

במאורר שיש בו שלשה מצבים – העברה ממצב למצב יש בה כיבוי והדלקה ובפשטות אסורה כי אין זה לא המשכת מצב ולא "הגברת זרם" בלבד (שהגרש"ז מתיר) כי אם כיבוי והדלקה, אם המציאות היא שניתן להגביר את עוצמת המאורר באופן של "המשכת מצב" בלבד – בפשטות מותר.

שעוני שבת "ישנים" היתה בהם דיסקית מסתובבת והיו לה שני ברגים, האחד ארוך והשני קצר, מעבר של האחד ליד מפסק (שנמצא מאחורי השעון) מסיטה את ה"מתג" להפעלה ואילו מעשה של השני לכיבוי. כדי לשנות את השעות של הכיבוי/הדלקה יש צורך לשחרר לגמרי את הבורג ולהדקו שנית במקום הרצוי.

ראה תמונה בדף זה: <https://www.flickr.com/photos/76034886@N07/6976012875/>

(קרני אורה פרק ח' סעיף ה' עמ' 302 ואילך).

חשוב ! שעון שבת במצב פעיל שאמור לכבות בעוד כשעה האם מותר להאריך את משך זמן פעולתו על ידי המתג הנ"ל:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן יג

אך אעפ"י כן נראה דגם הזזת הבורג כדי לאחר את זמן הכבוי ג"כ לא שרי אלא דוקא בשעון כזה שבשעה שמשנה את זמן הכיבוי או ההדלקה אינו מבטל את פעולת השעון לכיבוי או להדלקה כגון שעון שאפשר לסובב את הטבלא, אבל בשעון שיש צורך לפתוח את הבורג ע"מ להזיזו למקום הרצוי ושוב להדקו לא שרי אלא במקום צורך גדול, משום דמיד כשמרפה את הבורג כדי לשנותו ממקומו שוב אינו יכול עוד לכבות ובאותה שעה אין החשמל עומד כלל לכיבוי ע"י השעון, ונמצא דאח"כ כשמשנה את מקומו ומהדק את הבורג למען יוכל אח"כ לכבות הרי הוא עושה באותה שעה גרם כבוי, ולא שרי אלא במקום הפסד וצורך גדול, ולכן פשוט הוא שהרוצה לאחר את זמן הכבוי לא יוציא כלל את הבורג ממקומו אלא יסובב רק את הטבלא לאחריה לכוון את הכבוי בשעה הרצויה לו ואז הוא רק מונע כבוי ולא גורם כבוי, /הערת המחבר/ (וראה עוד בס' שמירת שבת כהלכתה פי"ג הערה צ"ה) ואין חילוק בזה בין שבת ליו"ט כי גם ביום טוב נפישו רבואתי דס"ל דלא שרי גרם כבוי אלא במקום פסידא כמבואר בס' תקי"ד סעיף ד' ועיי"ש במשנ"ב ובשה"צ.

שמירת שבת כהלכתה פרק יג סעיף ב"ט

במה דברים אמורים, בשעון - שבת כזה שבשעה שמשנים את זמן הכיבוי או ההדלקה אינו מבטל את פעולתו של השעון לכיבוי או להדלקה, כגון בשעון הפועל על ידי זיזים המכוונים לכל חצי או רבע שעה ובכל זיו יש אפשרות הדלקה וכיבוי, וכן שעון אשר ניתן להזיז את לוחו, או שעון אשר מחוגו משתחרר על ידי לחיצה כך שניתן להזיזו, וכאשר מרפים ממנו הוא נתפס מאליו בחריץ. אבל בשעון - שבת המתוכנן בצורה כזאת, שמעשה שינוי שעת הכיבוי או ההדלקה מביא עמו הפסקה זמנית של פעולת הכיבוי וההדלקה של השעון, כגון שצריך לפתוח בורג על מנת להזיז את המחוג ושוב להדקו, מותר לשנות בו רק במקום צורך גדול, כי עם פתיחת הבורג נפסקת פעולת השעון והיא מתחדשת רק על ידי הידוקו מחדש. אמנם ודאי שאם ניתן לחבר תחילה בורג אחר, שיאחר את הכיבוי או יאחר את ההדלקה, ולהסיר את הבורג הראשון רק אחרי זה - לית לן בה.

שמירת שבת כהלכתה - הערות פרק יג ס"ק ק"ה (מהדורה ישנה הערה צ"ה) - לגבי ההיתר במקום צורך גדול - האם לפקפק בו

(קה) דאית ביה משום גרם כיבוי או גרם הדלקה, דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל במנחת שלמה ח"א סי' יג, ועיין לעיל הערה קא ו - קג. ואמנם חכ"א העיר, דכיון ששילק את הכיבוי הקודם, הרי"ז דומה לסותם בור וחזר וחפרו שחייב ?

להבנת המשך הדברים נקדים:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום טוב סימן תקיד סעיף ב

וכן אסור ליקח פתילה מנר הדלוק אפילו ליתנה בנר אחר שהרי כשמוציאה מיד הוא מכבה אותה

ט"ז אורח חיים סימן תקיד ס"ק ה

שהרי כשמוציא מיד מכבה. בטור סיים ומה מועיל שידליקנה אח"כ וצ"ע מ"ש ממ"ש בסי' תק"ב דמותר ליקח עץ הדולק מצד זה של מדורה ולהניחה לצד אחר ולא אמרי' שמיד הוא מכבה כמו כאן וא"ל דהתם שאני במדורה א' דהא כ' שם הטע' הואיל ואין מכוין לכיבוי וא"כ ה"נ נימא הכי בפתילה שמוציאה כדי להניחה באש אחר ומה לי במדורה זו עצמה מקצה לקצה או מדורה אחרת סמוכ' לה וכמדומה דמאן דס"ל שם לקולא ה"נ כאן בפתילה וצ"ע על רמ"א וכן רש"ל דפסקו לתרווייהו בא' לקולא ובא' לחומרא.

באור הלכה סימן תקיד סעיף ב' ד"ה * מיד הוא

ויש שרוצים להורות מזה קולא בלאמפי"ן שלנו בעת הדלקה לעשות ביום טוב כמו בחול שדרך הוא להוציא הפתילה ולהדליקה ואח"כ להמשיך הפתילה לתוכה ע"י השרוי"ף הנעשה לזה ולהעמיד הזכוכית עליה ואח"כ מוציאה לחוץ וטעמם דאף שבעת המשכת הפתילה לתוכה מקטין האור והוא בכלל מכבה כיון שהוא לתועלת שעי"ז יוכל אח"כ להגדיל האור אבל באמת אינו כן כי הוא ממש דמי להדין שמובא בפנים ומה שאמרו שהוא לתועלת הלא אפשר לצמצם בתחלה להכניס לתוך המאשינקע את האור ולהדליק שם הפתילה ולא להוציא הפתילה לחוץ להדליקה ואח"כ להורידה ולהמשיכה למטה שזהו בכלל מכבה וכן נהגתי בעצמי ועיין שבת קל"ד דקמשני הגמרא התם לא אפשר הכא אפשר

ערוך השולחן אורח חיים סימן תקיד סעיף ד' – ה

אסור להטות הנר כדי להרחיק השמן מן הפתילה דזהו כיבוי ואסור וי"א דזהו דווקא כשכוונתו לישראל כך אבל אם כוונתו להרחיקו מן השמן כרגע כדי להוציא הפתילה מעט יותר ואח"כ יחזור השמן להפתילה כדי שיאיר יותר מותר ואינו דומה למכבה לגמרי כדי להדליקו יותר בטוב דזה וודאי אסור אבל כשרק ממעט אורו כדי שיאיר יותר זהו הכל צורך הדלקה ומותר [ט"ז סק"ד] ולפ"ז ניחא בפמוטות שלנו שדרך להדליקו ולהמשיך החוליא למטה קצת וברגע זו נתמעט אורו ואח"כ ממשיך החוליא למעלה ומאיר הרבה וא"א באופן אחר ויש מתרעמים על זה ולפי מה שבארנו היתר גמור הוא וכן המנהג הפשוט ואין לפקפק בזה כלל:

המשך ההערה בש"כ – לגבי הזיז של השעון שבת

ואולם שמעתי מהגרש"ז זצ"ל, שהדבר רפיא בידיה, דאפשר שמותר אף לכתחילה לסלק את הגורם על דעת להחזירו, ועיין סי' תקי"ד בט"ז ס"ק ה', שמתיר ליקח פתילה מנר הדולק (=נר שהוא הכלי שיש בו שמן) כדי ליתנה בנר אחר (=שיש בו שמן), ולא אמרינן דחשיב כמכבה וחוזר ומדליק. ואף שרבו החולקים עליו, ע"ש ברמ"א, היינו לענין כיבוי גמור אבל לא בגרמא, כמו"ש הפמ"ג.

וכן מצינו כעין זה בסי' שטז במ"א ס"ק יא, דמי שיש לו תרנגולת בביתו ונפתח הפתח דמותר לסגור, ולא חשיב כצד מכיון שכבר היה ניצוד מקודם. וע"ש סעי' ו' בביה"ל ד"ה והלך, דלענין צידה דרבנן יש לסמוך ע"ז, אם כוונתו לשמור את אשר בביתו.

וכן גם מצינו לחומרא לענין עשיית אוהל בשבת, דאין למתוח בשבת שני חוטין באופן שיש ביניהם פחות מג' טפחים, ואח"כ לפרוס על זה סדין, אף שכל פעולה בפ"ע היא דבר המותר, מ"מ אין מחלקין את הפעולות אלא הולכין אחר עיקר מחשבתו, עיין להלן פכ"ד הערה לו,

וה"נ בני"ד לקולא, יתכן שאין מחלקין בין פעולת הוצאת הבורג והחזרתו. ואף שיש לחלק, מ"מ לענין איסור גרמא שאיסורו קיל טפי, יש לעיין בזה, וכמו דמצינן לענין החזרת קדירה בשבת על כירה גוי"ק, דאף שלהעמידה בתחילה אסור, מ"מ להחזיר מותר אף על גב שבאמצע נפסקה השהיה, וכמו"כ מותר להחזיר רטיה בשבת שהסירה ע"מ לתקן, ולא אסור להחזיר משום רפואה, סי' שכח סעי' כה (וע"ש במ"ב ס"ק פב), וגם מחזירין בשבת לולב לתוך המים, אף שאם נטלו בתחילה ע"ד שלא להחזירו אפשר דאסור. ולפ"ז יש לדון בכמה דברים האסורים מדרבנן, אי שרי בכה"ג, אבל מ"מ בגרמא, אשר לשון הגמרא, שבת קכ ב, הוא "גרמא שרי", ורק משום חומרא מצריכין דוקא במקום הפסד, ועיין סי' תקיד בשעה"צ ס"ק לא, בכונן דא מסתבר דאפשר שהולכין אחר עיקר מחשבתו ואין מחלקין פעולתו לשנים, אולם להבריג בורג אשר לא היה בשעון קודם (דהיינו שלא היתה בשעון שום הוראת כיבוי, י. י. נ.), דינו כשאר גרמא דשרי רק במקום הפסד וצורך גדול, עכ"ד.

קרני אורה השלם פרק ט"ז ענף ב' סעיף ב' (ג) עמ' 802, מהד' תשפ"ד / מעליית דלת כנף

באשר לשאלה האם עצם הרפית היד מן הדלת הגורמת לדלת להיסגר מתייחסת לאדם כפעולה גמורה או כגרמא... ונראה שיש לדמות את הדברים לדברי רבנו זצ"ל שהובאו לעיל... שבפעולה דרבנן יצירה של שינוי שחוזר לקדמותו אינה נחשבת למלאכה אסורה, ואם כן בנידון דידן שתחילה הדלת היתה סגורה וכך המעלית הייתה יכולה להמשיך ולנוע באופן אוטומטי אחרי זמן ההמתנה ללא שום פעולה של אדם ופתיחת הדלת (בשעה שאין כלל זרם), אמורה לגרום לכך שבעית חדשות הזרם לא תוכל המעלית להמשיך בתנועתה, וסגירת הדלת (גם במצב זה שאין זרם במפסק) מחזירה את המצב לקדמותו, אין בזה איסור אפילו שלא במקום פסידא

שו"ת מעשה חושב חלק א' סימן ל' - חולק על האמור לעיל בבהערה בשם הגרש"ז זצ"ל

ומש"כ שם בהערה צ"ה בשם הגרש"ז א שליט"א לדון לקולא גם במקרה שהוציא את הבורג ממקומו משום שמותר לסלקו ע"מ להחזירו הואיל וכבר היה במקומו. והוכיח כן מדברי הט"ז סימן תקי"ד סק"ה לענין הוצאת פתילה ביו"ט מנר ולהחזירה לנר אחר. הנה הלא הגרש"ז א עצמו כתב שכל הפוסקים חולקים על הט"ז ומחלקים בין אוד לנר שבאוד אינו פס"ר לכיבוי משא"כ בנר ע"ש בפמ"ג ובשו"ע הרב ובמשנ"ב ועוד. וגם לדברי הט"ז צ"ל שרק לענין יו"ט ס"ל שיש מקום להקל ומגדר של תחלתו מכבה וסופו מבעיר שדינו כמבעיר ועפ"י דברי הגמרא ביצה (כ"ב, ב') וכעין שנתבאר שם בשו"ע (סימן תקי"ד) לענין הוצאת הפתילה מהשמן ע"מ שתאחז בו האור יותר שמותר אעפ"י שמתחילה הפתילה זזה מהשמן ומתמעט אורו אלא מפני שאח"כ יתלהט יותר מותר. ופשוט הוא שלענין שבת גם הט"ז מודה שאסור. ואם נפרשו משום שאם אדם מסיר דבר ע"מ להחזירו אין כאן מעשה הסרה וממילא גם לא מעשה חזרה א"כ גם לענין שבת היה צריך להיות מותר שאין כאן לא כיבוי ולא הבערה וע"כ צ"ל בדברי הט"ז כמבואר וממילא אין להשוותו לענינינו.

ומש"כ שם להוכיח מדברי המג"א (סימן שט"ז סק"א) לענין תרנגולת הרי שצריך לומר בדברי המג"א שהואיל והתרנגולת ניצודה כבר לא נחבטלה אפילו לרגע צידה זו וממילא מותר לו לכן לסגור את הדלת. ולכאורה פשוט שאם יוציא

ערוך שו"ת חושב חלק א' סימן ל' - חולק על האמור לעיל בבהערה בשם הגרש"ז זצ"ל

את התרנגולת החוצה ע"מ להחזירה, והוציאה לחוץ שיהיה לו אסור להחזירה גם להמג"א וע"ש בבה"ל מש"כ בשם הא"ר לענין תרנגולת שאינה רגילה בבית בעלה שגם המג"א יודה שאסור ועיי"ש.

ובעיקר הדבר נראה לי לכאורה שהצמדת רוכב ע"ג לוח של שעון שהולך ועי"כ נעשה מעשה הדלקה או כיבוי שאין זה בגדר ודין גרמא אלא יש לדון כאן כדין מעשה הדלקה או כיבוי ממש ומשום אשו משום חיציו להסוכרים שדנים דין אשו משום חיציו בכל דיני התורה, ובכגון זה שמעשה האדם מתחיל ללכת מעת עשיית חיציו עד לפעולה ממש שבזה יש לדון דין אשו משום חיציו לכו"ע כאשר ביארנו לעיל.

ולפי"ז באם השינוי הוא ע"י ביטול מעשה הראשון אין להתירו לכאורה ואף לא לצורך גדול ולא לצורך הפסד כי אין לדון בזה כדין גרמא אלא כדין מעשה לכאורה.

וממילא אין אפשרות לעשות מעשה של איחור של הדלקה וכיבוי ברוב השעונים ואף לצורך חשוב וגדול כנ"ל אלא בשעון שיש לו כמה רוכבים והאדם מזיז אחד כדי לאחר את הפעולה כנ"ל. הנלענ"ד כתבתי.

ערוך שו"ת חושב חלק א' סימן ל' - חולק על האמור לעיל בבהערה בשם הגרש"ז זצ"ל

אבקת חלב לתינוקות ששופכים אותה לבקבוק התינוק אחר שיש בו מים, אין לחשוש משום לישא עקב העיסה שנוצרת במגע הראשון של האבקה קודם ניעור הבקבוק, כיון שהמטרה הסופית היא נוזל לעומת טחינה שלבסוף נוצרת עיסה (א"כ מדובר בטחינה שתהיה נוזלית לחלוטין שדינה כמו האבקה), וכן הדין בקקאו ופעמים אף בסוכר שבתחילה יש התגבשות, והטעם להיתר הוא שהעיסה שנוצרת בהתחלה אין זקוקים לה והיא קלוקל שיש תקנו על מנת להכין נוזל, ועוד שהוא דבר שאינו מתכוון, שהרי הגיבול אינו נחוץ לו, ואינו דומה לזריקת עץ לתנור שחייב משום מבשל מחמת המים המבתשלים בתחילה, למרות שעיקר מטרתו היא הבערת העץ, כיון ששם רוצה הוא בבישול המים על מנת שהעץ ישרף טוב בתנור משא"כ הכא שכלל אינו מעוניין בגיבול של האבקה אלא רק בנוזל¹. האם דומה להנ"ל?

שו"ת באהלה של תורה – הרב יעקב אריאל שליט"א חלק ה' סימן יג

מדוע הפוסקים שהביא בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (פרק ח, סעי' יח) מורים בענין מלאכת 'מגבלי' שאין לערב אבקה הנמסה במים לאחר זמן אלא בשינוי, וחששו לגיבולה בתחילת הבחישה. והרי כוונתו של הממס הפוכה מגיבול האבקה, שכן אדרבה הוא מעוניין להמס אותה, ורק בעל כרחו האבקה מתגבלת בתחילה, וא"כ אין כאן מלאכת גיבול כלל?

נראה לדמות את תהליך ההמסה של אבקה זו הכולל שלב הפוך של גיבולה לעיסה למה ששינוי לענין מבשל (שבת עד, ב): אמר רב אחא בר רב עזירא האי מאן דשדא סיכתא לאתונא חייב משום מבשל. פשיטא? מהו דתימא לשרורי מנא קא מיכוין, קא משמע לן דמירפא רפי והדר קמיט. ועיין שם בפרש"י (ד"ה דמרפי רפי): (רש"י מסכת שבת דף עד: "דשדא סיכתא - שהשליך יתד לח לתנור חם ליבשו, שיתקשה. לשרורי - לחזק, ואין כאן בישול. דמרפי רפי - על ידי חום האור והמים שבתוכו יוצאין, ולאחר שיצאו מימיו קמיט - מתקשה, וכי רפי ברישא הוי בישולו. על ידי חום האור והמים שבתוכו יוצאין, ולאחר שיצאו מימיו קמיט מתקשה, וכי רפי ברישא הוי בישולו). הרי לך דבר הדומה לענייננו. אע"פ שכוונתו של היוצר להקשות את הכלי, מכיון שאין אפשרות אחרת להקשותו אלא רק אם יעבור את שלב הריכוך, על כן הוא נחשב כמבשל בגלל הריכוך. ואם כן ה"ה בנד"ד – אע"פ שהממס את האבקה אינו מתכוון לגבל אותה לעיסה אלא אדרבה הוא מעוניין להפוך אותה לנוזלית – מכיון שאין אפשרות להמס אלא ע"י בחישה שיש בה שלב של גיבול, די בכך כדי לאסור גיבול זה ולדון אותו כמלאכה העומדת בפני עצמה. אלא שביאור זה אינו הכרחי, וניתן לבאר את הגמרא גם בדרך אחרת. ועיין ב'אגלי טל' (אופה, ס"ק ט) שהעיר על סוגיא זו מדברי הרמב"ם (הלכות שבת פ"ט הל' ו).... וא"כ השאלה תלויה במחלוקת זו שבין רש"י והרמב"ם. לדעת רש"י אסור להמס אבקה זו מפני שהוא 'מגבלי' אותה וכפי שהורו הפוסקים, ואילו לדעת הרמב"ם לכאורה אין לאסור גיבול זה מאחר שאינו מתכוון לכך, ובסופו של דבר הוא אינו מתקיים..

ועי"ש באגלי טל (אות יא) שתלה בשאלה זו את המחלוקת בין הבבלי לירושלמי, אם המקטיר אברים ופדרים בשבת שלא לצורך חייב משום מבשל. שהרי גם שם כוונתו העיקרית של המקטיר היא לשורפם ולא לבשולם, אלא שתהליך השריפה כולל בהכרח גם שלב של ריכוך ובישול. הירושלמי (שבת פ"ב, הל' ה) סבר שיש בזה גם משום 'מבשל', ואילו לדעת הבבלי (יבמות לג, ב) אין בזה משום 'מבשל' אלא משום 'מבעיר' בלבד....

עוד יש לדמות את הנד"ד למה שדן הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הובא בשש"כ פרק יג, ס"ק צה), בענין דחיית זמן הכיבוי או ההדלקה של שעון השבת. בין השאר הוא מתייחס שם לשעון מיכאני שמכוונים אותו בעזרת הברגה בהתאם לשעה הרצויה, וכדי לדחות את השעה המתוכננת צריך לעקור את הבורג ממקומו ולקבעו במקום אחר. והשאלה מתעוררת, כיון שבין פתיחת הבורג לסגירתו עליו לבטל לשעה קלה את פעולת השעון כולה, ורק אח"כ בשעה שהוא קובע את הבורג במקומו החדש השעון חוזר לפעולתו המקורית. ונמצא, ששאלה זו דמיה ממש לנד"ד, שהרי אף במקרה זה יש לדון בגדריה של סידרת פעולות שמביאות בכללותן לתוצאה סופית שהיא מותרת. אלא שאחד השלבים מחייב להביא לידי תוצאת ביניים הפוכה, שהיא אסורה לכשעצמה. שאם נבוא לדון את הפעולות כולן כאחד אין כאן שום איסור, ורק אם נצטרך לדון על כל פעולה בפני עצמה הרי היא אסורה. ויש להדגיש שאף בנידון זה של הגרש"ז האדם עשה מעשה בידיו, ופעולתו מותקיימת מצד עצמה ואינה עשויה להשתנות מאיליה, אלא שכוונתו ידועה לשנות את המצב בידיו. והנה הגרש"ז אסר מתחילה, אך אח"כ חזר בו והסתפק שמא יש להקל בדבר. וכפי שאמרנו יש צד להחמיר בנידון זה אפילו לשיטת הרמב"ם, אך מאידך יש צדדים גם להקל. וצ"ע.

...צדקו דברי השש"כ, שיש לחשוש לאיסור גיבול בתחילת הבחישה של אבקה הנמסה במים, כמו תחליפי חלב המשמשים לתינוקות. ואם כי מצאנו צדדים להקל בדבר, אך מאידך ישנם גם צדדים להחמיר, ומכלל ספק לא יצאנו. ומשום כך יש להורות לעושים כן לשנות מדרך גיבולם בחול. ואם כי, דברים אלו שנכתבו לפני שלושים שנה ויותר ראויים לבחינה מחודשת בשל השיפור באיכות האבקות והמסתן, אך דומני ששיטת ההמסה לא השתנתה באופן מהותי וגם כיום יש לחשוש לגיבול בתחילת ההמסה. ולעני"ד יש להעיר על השינוי שהוצע בשש"כ (שם), לצקת את הנוזלים על האבקה ולבחשה, ולא להיפך. כמדומני, שדווקא זו היא הדרך המקובלת בחול, כי אם רוצים למנוע גושים יוצקים כמות קטנה של נוזלים לתוך האבקה ובוחשים, ורק אח"כ יוצקים את יתר הנוזלים. לכן לעני"ד שהשינוי הראוי לעשות הוא דווקא בדרך ההפוכה: ראשית, לצקת נוזלים, ורק אח"כ לשפוך לתוכם את האבקה. או לחילופין, לצקת בבת אחת את כל הנוזלים על האבקה, ולערבב את הכל בבת אחת.

¹ הערה זו לא היתה לעיני הרב: לעיין ילקוט יוסף לסימן שכ"ו סעיף י"ג בהערות בעמ' ע"ב, שדן שם האם יש לחוש לממרה בצחצוח שיניים בשבת וכתב שכיון שאינו מתקיים אלא מייד מסיר את המשחה אין לחוש, ולע"ש הביא מחלוקת בדבר, ולגבי מירוח ג"כ מצאנו שאם כוונתו להבליע את המשחה בעור לא חיישין לממרה (למרות שמיצקא יש שכבה על גבי העור) – ולע"ש בילקוט יוסף בעמ' עו בהערה א' ובסוף עמ' ע"ח ועוד ואכמ"ל.